

УДК 159.922.1:[37.048:355.23]

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-4\(50\)-1611-1621](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-4(50)-1611-1621)

Ожубко Галина Володимирівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка м. Дрогобич, тел.: (098) 926-73-72, <https://orcid.org/0000-0002-7875-9696>

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРУ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОФЕСІЇ

Анотація. З дитинства кожна людина живе в середовищі певних стереотипів, які впливають на її виховання та поведінку. Гендерні стереотипи – це узагальнені уявлення, сформовані культурою про те, як повинні діяти чоловіки й жінки. Часто саме ці стереотипи стають перешкодою для розкриття людського потенціалу, уподобань чи талантів. Гендерні особливості нерідко стають основою для різного ставлення до чоловіків і жінок.

Однією з актуальних проблем є вплив гендерних стереотипів на вибір молоддю військової служби в Збройних силах України (ЗСУ). У сучасному суспільстві, яке постійно змінюється, постає дедалі більше питань про те, як ці стереотипи впливають на професійне становлення особистості. Військова служба яскраво відображає гендерні відносини між чоловіками та жінками у військовій професії. Гендерна ідентичність та відмінності є важливими складовими особистості військовослужбовця. Проведення відповідних досліджень дозволяє краще зрозуміти, як гендерні особливості впливають на вибір професії, стиль поведінки й соціальну роль, яку визначає суспільство для чоловіків і жінок у військовій справі.

Зазначено, довгий час в Україні військова служба сприймалася як виключно чоловіча сфера. Жінки, навіть отримавши можливість носити військові погони, здебільшого виконували тилові або небойові завдання. Але сучасність диктує нові умови: гендерні ролі змінюються, і кількість жінок у ЗСУ постійно зростає. Це спричиняє дискусії щодо ролі жінки у війську. Якщо раніше жінки займали переважно посади медиків, юристів чи працівників штабів, то тепер вони можуть обіймати майже всі офіцерські посади. Попри це, жінки й досі стикаються зі стереотипами та дискримінацією за статевою ознакою.

Досвід інших країн показує, що процес інтеграції жінок у військову сферу активно відбувається вже давно. Наприклад, у США жінки служать нарівні з чоловіками, а в Ізраїлі їх навіть призивають до війська.

Ключові слова: гендер, стереотип, мотивація, гендерні ролі, ідентичність, військово.

Ozhubko Galina Volodymyrivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Psychology Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, tel.: (098) 926-73-72, <https://orcid.org/0000-0002-7875-9696>

GENDER-BASED FEATURES OF CHOOSING A MILITARY PROFESSION

Abstract. Since childhood, every person lives in an environment of certain stereotypes that influence their upbringing and behavior. Gender stereotypes are generalized ideas, formed by culture, about how men and women should act. Often, these stereotypes become an obstacle to the disclosure of human potential, preferences or talents. Gender characteristics often become the basis for different attitudes towards men and women.

One of the current problems is the influence of gender stereotypes on the choice of military service by young people in the Armed Forces of Ukraine (AFU). In today's constantly changing society, more and more questions arise about how these stereotypes affect the professional development of an individual. Military service clearly reflects gender relations between men and women in the military profession. Gender identity and differences are important components of the personality of a serviceman. Conducting relevant research allows us to better understand how gender characteristics influence the choice of profession, style of behavior, and the social role that society defines for men and women in military affairs.

It is worth noting that for a long time in Ukraine, military service was perceived as an exclusively male sphere. Women, even when given the opportunity to wear military shoulder straps, mostly performed rear or non-combat tasks. But modernity dictates new conditions: gender roles are changing, and the number of women in the Armed Forces of Ukraine is constantly growing. This causes discussions about the role of women in the army. If previously women held mainly the positions of doctors, lawyers or staff employees, now they can hold almost all officer positions. Despite this, women still face stereotypes and discrimination based on gender.

The experience of other countries shows that the process of integrating women into the military has been actively underway for a long time. For example, in the USA, women serve on an equal footing with men, and in Israel they are even drafted into the army.

Keywords: gender, stereotype, motivation, gender roles, identity, military

Постановка проблема. Від моменту проголошення незалежності в 1991 році Україна розпочала активний процес формування Збройних Сил, спрямований на забезпечення обороноздатності країни. Основні етапи становлення армії охоплювали створення правової бази, структурне реформування,

модернізацію і адаптацію до нових викликів. Ключовими факторами трансформації стали переозброєння, впровадження стандартів НАТО та інтеграція сучасних технологій, що дозволяє Україні ефективно протистояти зовнішнім загрозам і відповідати на виклики сучасних збройних конфліктів. Незважаючи на численні проблеми, включно з обмеженим фінансуванням та складнощами переходу на професійну модель війська, українська армія довела свою стійкість і спроможність до реформування навіть в умовах масштабної військової агресії.

Історичний розвиток ЗСУ не можна розглядати ізольовано від участі жінок у військовій діяльності. Від часу, коли їх роль обмежувалася допоміжними функціями, до сьогодні, коли жінки відіграють важливу роль у бойових операціях і командних структурах, українське суспільство і армія пройшли значний шлях. Гендерна інтеграція у військову сферу стала важливим аспектом не лише з погляду забезпечення рівності, а й підвищення загальної боєздатності. На сьогоднішній день жінки складають значну частину особового складу ЗСУ, демонструючи високу компетентність та мотивацію. Їх внесок у захист країни як на фронті, так і в інших сферах військової діяльності, підтверджує важливість зламу стереотипів щодо їхньої професійної відповідності.

Разом з тим, залучення жінок у військову сферу супроводжується численними викликами, такими як упередження, недостатня представленість на керівних посадах та проблеми балансу між професійною діяльністю і сімейними обов'язками. Успіхи в реформуванні військової служби жінок, зокрема скасування заборонених професій у 2018 році, свідчать про поступові позитивні зміни, однак боротьба за повну гендерну рівність у цій галузі ще триває.

Сучасний розвиток ЗСУ та участь жінок у військовій діяльності демонструють, як зміни в соціальному підході та стратегічному плануванні можуть сприяти зміцненню армії в цілому. Цей розділ наголошує на тому, що історія українського війська – це не лише історія боротьби за незалежність, а й історія соціальних трансформацій, які відображають прагнення до рівності, справедливості та ефективності. Попри всі труднощі, українська армія сьогодні є одним із символів стійкості та прогресу, а жінки у її складі доводять, що їхній внесок є незамінним у процесі побудови сильної, сучасної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти гендерних особливостей вибору військової професії досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема, Н. Л. Голдмен, Б. Д. Келлендер, М., Ліпсон, М. Мартін, Коваль О., Клименко Н. Г., Єфімова В.В., Дубчак Н. І., Глушкова Т. Д., Андрощук О. Ю., Т., Гриценко Г., Квіт А. Однак недостатньо досліджені гендерні аспекти вибору молодими людьми служби у Збройних силах України, психологічні особливості військової служби для жінок.

Мета статті – з'ясувати гендерні особливості вибору молодою людиною служби в ЗСУ.

Виклад основного матеріалу. Останні роки відзначаються значним зростанням участі жінок у Збройних Силах України. Якщо в радянські часи жінки переважно працювали на посадах військових лікарів, медсестер, юристів, писарів у штабах та інших службах, то нині вони обіймають практично всі офіцерські посади, включаючи командні.

Дослідники, аналізуючи мотиви жінок для вступу на військову службу, наголошують на переважно соціально-економічних чинниках. Серед них – високий рівень безробіття, складне матеріальне становище, а також привабливі соціальні та економічні пільги для військовослужбовців. Це включає можливість отримання раннього та підвищеного пенсійного забезпечення, професійну самореалізацію та перспективи кар'єрного зростання.

Станом на 2024 рік у Збройних Силах України жінки становлять значну частину особового складу. Згідно з офіційними даними, наразі у війську служать понад 42 тисячі жінок, з яких близько 5 тисяч є офіцерами. Також понад 7 тисяч жінок мають статус учасників бойових дій. У порівнянні з попередніми роками, це свідчить про подальше зростання гендерної рівності в армії України та активну участь жінок у військових операціях і командних структурах.

Гендерний дисбаланс у Збройних Силах України залишається важливою проблемою, навіть попри значний прогрес у інтеграції жінок у військову службу та реалізації політики рівноправ'я. Серед основних причин цього дисбалансу можна виокремити кілька ключових факторів:

- **стереотипи та культурні бар'єри** відіграють важливу роль. В Україні є глибоке переконання, що служба в армії — це лише для чоловіків. Ці стереотипи ускладнюють шлях жінок до кар'єри в ЗСУ, створюючи перешкоди для їхньої професійної мотивації та розвитку. Жінки часто стикаються з упередженнями щодо їхніх можливостей у бойових діях або командуванні.
- **фізичні стандарти**, які не завжди враховують відмінності в фізіології чоловіків і жінок. Для багатьох військових спеціальностей потрібні значні фізичні зусилля, але через встановлені стандарти жінки часто не можуть відповідати таким вимогам, що обмежує їхню участь у певних функціях армії.
- **Обмежений доступ до бойових і командних посад** також залишається проблемою. Попри численні реформи, жінки все ще мають обмежену можливість обіймати високі командні посади або служити на передовій, здебільшого займаючи адміністративні або підтримуючі ролі, що знижує їхні шанси на кар'єрне зростання.
- **проблеми балансу між службою та сімейними обов'язками.** Для багатьох жінок, особливо матерів, поєднання армійської кар'єри з домашніми обов'язками є значним викликом. Хоча умови для матерів у ЗСУ покращуються, питання гнучкості служби та підтримки сімейних обов'язків залишається важливим.

• **психологічні бар'єри.** У деяких випадках жінки, які потрапляють в переважно чоловічі колективи, можуть стикатися з соціальною ізоляцією або недостатньою підтримкою, що ускладнює їхню адаптацію до військового середовища, особливо в бойових умовах.

Для проведення дослідження військовослужбовцям запропонували анонімно відповісти на анкету, розроблену для вивчення гендерних аспектів вибору молодими людьми служби в Збройних Силах України (ЗСУ) за контрактом. Анкета містила 30 запитань, які включали як закриті, так і відкриті варіанти відповідей.

На основі отриманих даних проведено аналіз ключових чинників, що мотивують чоловіків і жінок до вступу на контрактну службу в ЗСУ. Відповіді дозволили оцінити основні причини, які впливають на ухвалення рішення, а також виявити гендерні особливості у мотиваційних підходах.

Розглянемо основні мотиви, що спонукають чоловіків і жінок обирати військову службу (див. табл.1).

Таблиця 1.

Причини вступу до ЗСУ на контрактну основу

№	Причини вступу до ЗСУ	Чоловіки %	Жінки %
1.	Стабільна заробітна платня та державне місце роботи	40	30
2.	Не бажання «відкосити» від армії, почуття обов'язку перед Батьківщиною	10	-
4.	Покликання	15	5
5.	Є членом сім'ї військовослужбовця (продовження родинних традицій)	25	40
6.	Пільги та заохочення для військовослужбовців	10	10
7.	Можливість влаштувати особисте життя	-	15

У результаті опитування були виявлені відмінності у виборі служби у ЗСУ на контрактній основі між чоловіками та жінками. Так, основну роль у виборі жінки до вступу в ЗСУ відіграє бажання продовжити родинні традиції (40%). Тобто жінка є дружиною військовослужбовця, або членом сім'ї військовослужбовця. На другому місці – стабільна заробітна платня та державне місце роботи (30%).

Чоловіків найбільшою мірою мотивує стабільна заробітна платня і державне місце роботи (40%), а також бажання продовжити родинні традиції (25%).

Незначними мотиваторами як для чоловіків так і для жінок є покликання, пільги і заохочення, можливість влаштувати особисте життя та не бажання «відкосити» від армії.

Проаналізуємо рівні мотивації до успіху, уникнення невдач і готовність до ризику у жінок та чоловіків військовослужбовців.

Результати щодо мотивації до уникнення невдач подано на рисунку 1. Аналіз показав, що чоловіки й жінки мають значні відмінності за цим показником. У чоловіків переважають середній і низький рівні мотивації до уникнення невдач, тоді як надто високий рівень у них не зафіксовано.

У жінок-військовослужбовців, навпаки, частіше зустрічається високий рівень мотивації до уникнення невдач, що вказує на їхню схильність до ретельнішого уникнення ризиків. Низький, середній і надто високий рівні мотивації виявляються рідше, але все ж таки присутні у частини респондентів.

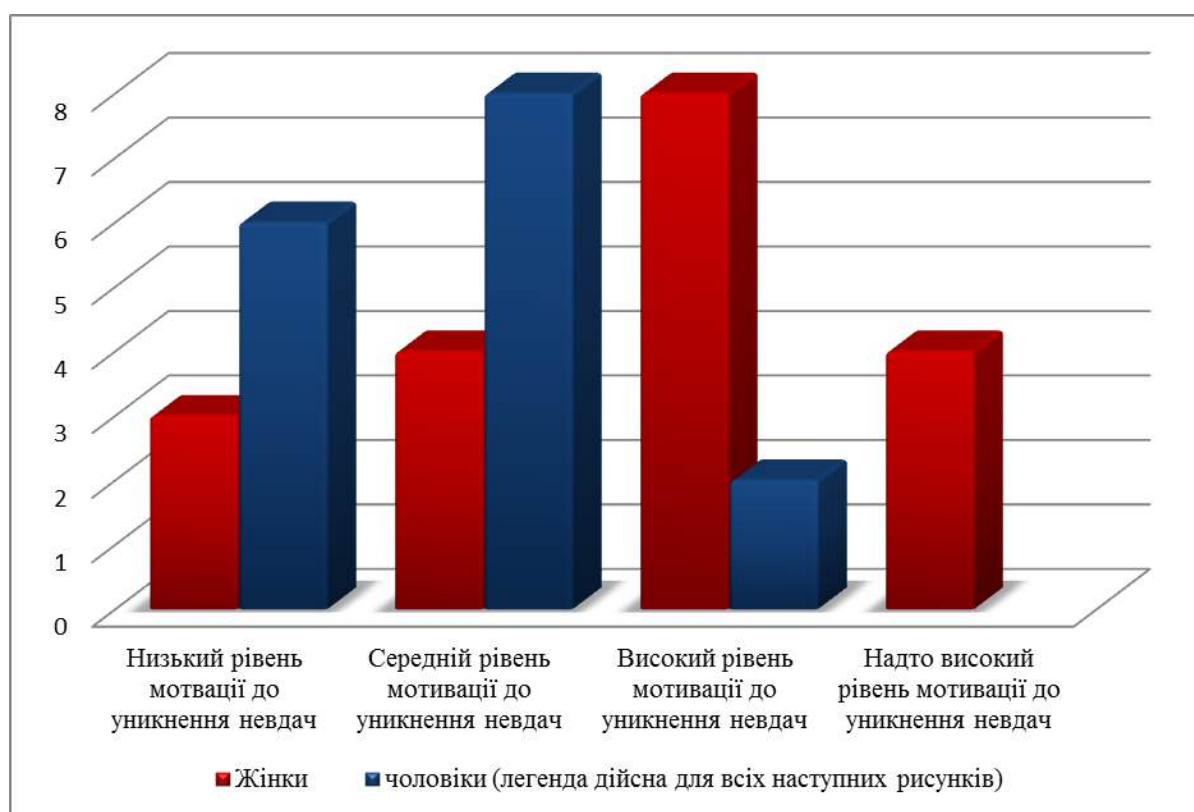

Рис. 1. Показники рівнів мотивації до уникнення невдач

Середній і низький рівні мотивації до уникнення невдач у чоловіків свідчать про раціональний підхід до проблем. Вони здебільшого орієнтовані на пошук рішень, а не на уникнення помилок. Це дозволяє їм ефективно долати труднощі, не зосереджуючись на можливості невдачі. Відсутність надто високого рівня мотивації до уникнення невдач говорить про те, що чоловіки рідко дозволяють страху невдачі впливати на їхні рішення.

У жінок високий рівень мотивації до уникнення невдач часто пов'язаний із бажанням зберегти позитивний соціальний статус і уникнути осуду. Це може бути викликано підвищеною чутливістю до думки оточуючих або страхом зазнати невдачі, яка сприймається як загроза їхній репутації.

Тенденція зосереджуватися на можливих негативних наслідках і відчувати невпевненість може заважати прийняттю рішень і ризику, що важливо для військової служби.

Результати методики діагностики особистості на мотивацію до успіху продані на рисунку 2.

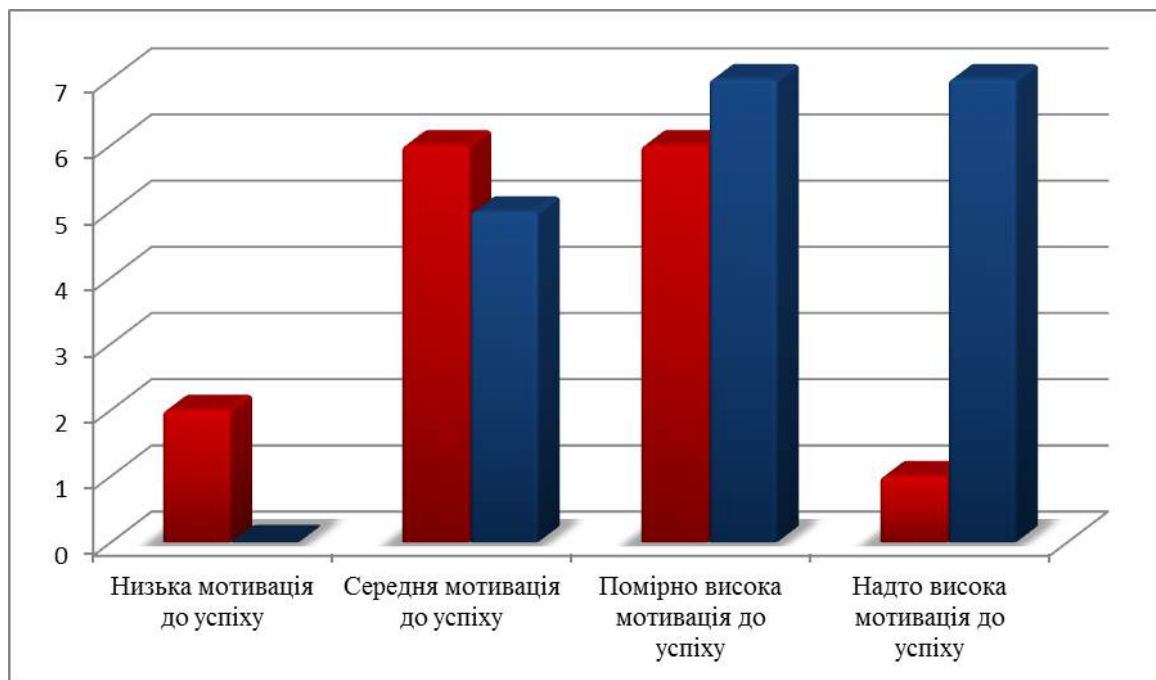

Рис. 2. Показники рівня мотивації до успіху

У чоловіків-військовослужбовців приблизно однаково часто виявляються помірно висока та дуже висока мотивація до успіху. Середній рівень мотивації зустрічається дещо рідше, тоді як низький рівень мотивації до успіху практично відсутній. У жінок, порівняно з чоловіками, переважає середній рівень мотивації до успіху, тоді як низький та надто високий рівні зустрічаються рідше.

Таким чином, для чоловіків-військовослужбовців притаманна висока впевненість у своїх силах, рішучість у складних та ризикованих ситуаціях, готовність приймати виклики й брати на себе відповідальність. Вони, як правило, мають більшу спрямованість на досягнення успіху, ніж жінки.

Жінки-військовослужбовці, своєю чергою, демонструють помірний підхід до постановки цілей, зосереджуючись на досяжних результатах. Вони наполегливо працюють над досягненням мети, виявляючи рішучість та прагнення до успіху, хоча їхня мотивація часто залежить від реалістичності поставлених завдань.

У чоловіків найбільше проявляється високий рівень готовності до ризику, низький рівень не проявляється. Жінкам характерно низький рівень готовності до ризику. Середній рівень готовності до ризику однаково проявляється як у чоловіків, так і у жінок військовослужбовців.

Жінки-військовослужбовці зазвичай проявляють підвищену обережність, що часто супроводжується консервативністю та певною нерішучістю у прийнятті рішень. Чоловіки, навпаки, частіше демонструють готовність до ризику, проявляючи сміливість і впевненість навіть у складних або невизначених обставинах.

Розглянемо результати багатфакторного особистісного опитувальника FPI, який спрямований на діагностику станів і властивостей особистості, які мають першочергове значення у соціальній адаптації та регуляції поведінки (див. рис. 3).

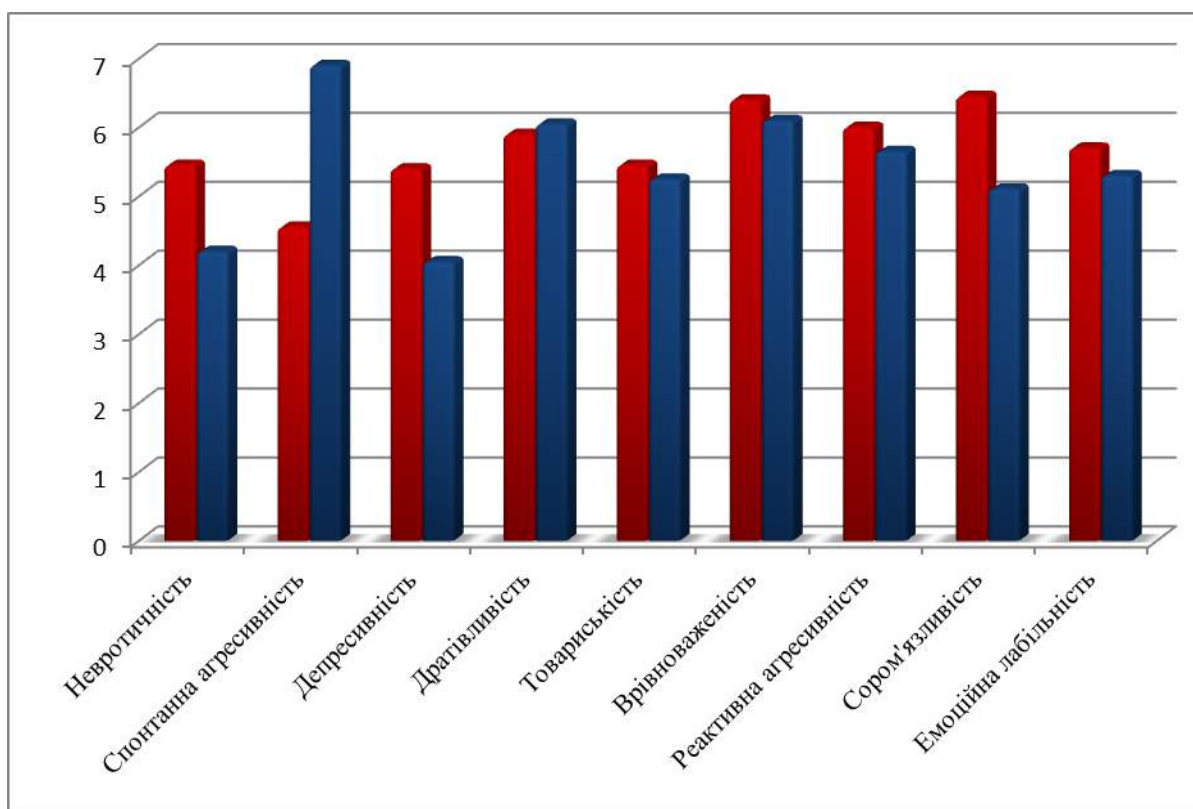

Рис. 3. Показники особистісних властивостей досліджуваних

Для жінок-військовослужбовців більш властиві наступні характеристики:

- Невротичність: виявляється у підвищеній тривожності та емоційній нестабільності.
- Схильність до депресивних станів: такі емоції, як пригніченість, смуток, почуття самотності чи байдужості, є характерними.
- Сором'язливість: проявляється у тривожності, невпевненості в собі та обмеженості у соціальних контактах, що ускладнює налагодження комунікації. На відміну від цього, чоловіки демонструють більшу сміливість та схильність до ризику.

У чоловіків-військовослужбовців виділяється:

- Спонтанна агресивність: проявляється в імпульсивній поведінці, часто без усвідомлення наслідків своїх дій.

Спільні риси чоловіків і жінок-військовослужбовців:

- Обидві групи гостро переживають невдачі, що іноді супроводжується конфліктною поведінкою та ворожістю.

- Військовослужбовці відкриті до співпраці, легко налагоджують соціальні контакти, віддають перевагу колективній роботі та відпочинку.

- Демонструють задоволеність собою, дотримуються норм та вимог, не мають значних внутрішніх конфліктів.

- У деяких випадках спостерігається недостатня ідентифікація із соціальними нормами, схильність до ризикованих дій, прагнення до влади або прояви егоїзму.

- Часто переживають коливання настрою, дратівливість.

Розглянемо результати методики діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері, яка використовується для виявлення міри вираження соціально-психологічних установок. (див. рис.4-5)

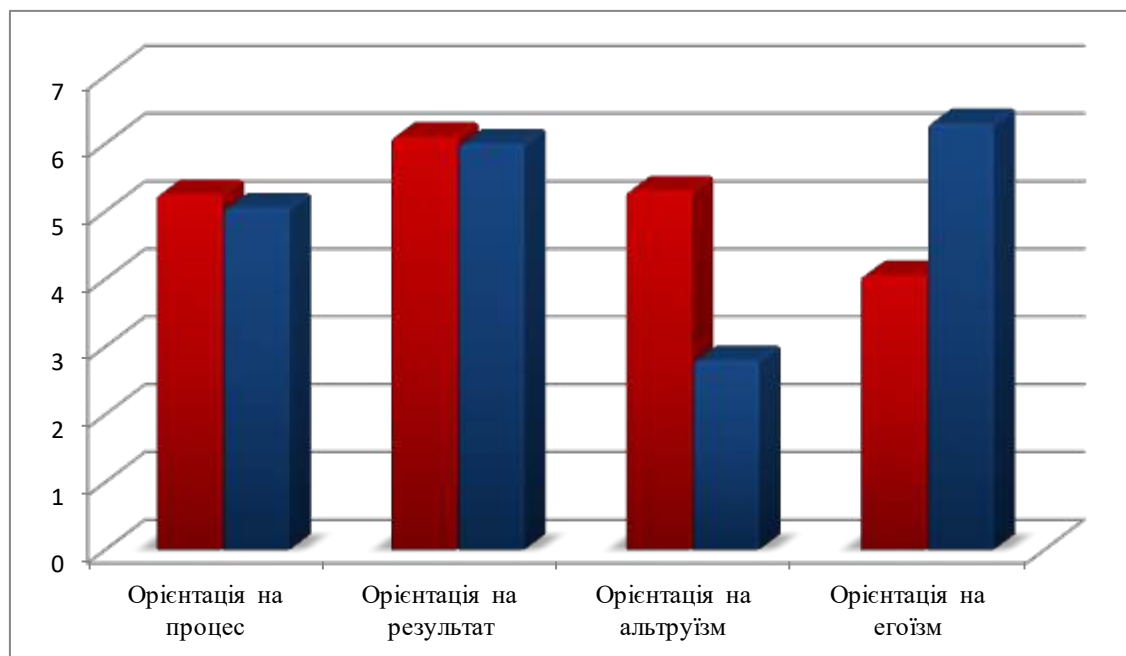

Рис.. 4. Міра вираження соціально-психологічних установок «процес-результат», «альтруїзм-егоїзм»

У жінок і чоловіків військовослужбовців рівень орієнтації на процес і результат є однаковим, проте обидві групи більше схильні до орієнтації на результат, ніж на процес.

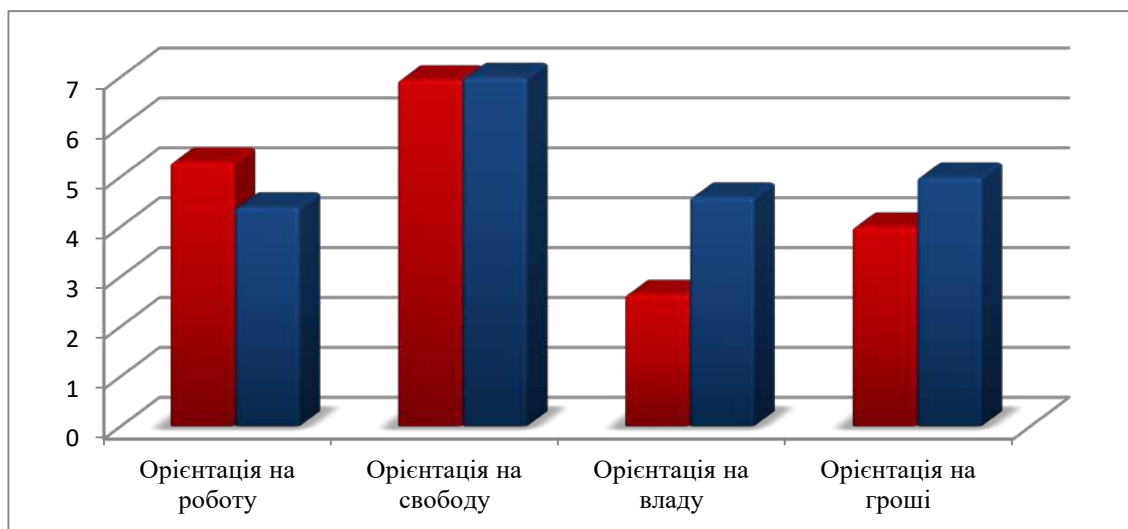

Рис. 5. Міра вираження соціально-психологічних установок «Робота-свобода», «влада-гроші»

У жінок і чоловіків військовослужбовців рівень орієнтації на свободу є однаковим. Це свідчить про те, що обидві статі однаково не терплять обмежень у своїй поведінці та цінують незалежність. Для них важливо мати можливість самостійно приймати рішення та уникати будь-яких форм примусу. Вони готові йти на жертви, якщо це необхідно для збереження своєї свободи та права діяти відповідно до власних переконань.

Жінки проявляють трохи вищу орієнтацію на роботу порівняно з чоловіками. Це означає, що вони більш схильні присвячувати значну частину свого часу професійній діяльності, не шкодуючи сил і енергії. Їм властиве бажання досягати успіхів у роботі, навіть якщо це вимагає певних особистих жертв. Такий підхід відображає високий рівень відповідальності та прагнення до самореалізації через професійну сферу.

Чоловіки, своєю чергою, більше орієнтовані на владу та гроші. Вони надають великого значення можливості контролювати інших людей та впливати на їхні дії. Для досягнення цього чоловіки готові докладати значних зусиль і навіть жертвувати певними аспектами свого життя. Крім того, для них пріоритетом є матеріальне благополуччя, яке вони розглядають як важливу складову успіху та стабільності.

Серед індивідуальних пріоритетів жінок-військовослужбовців домінують конформність, традиції, доброта, універсалізм, самостійність і стимуляція, тоді як у чоловіків переважають гедонізм і влада. Це свідчить про те, що жінки схильні уникати дій, які можуть завдати шкоди або суперечити соціальним нормам і очікуванням, а також проявляють повагу до культурних традицій і звичаїв, дотримуючись їх. Важливими для жінок також є доброзичливість у стосунках з близькими людьми, терпимість, розуміння інших і незалежність у мисленні та прийнятті рішень.

Чоловіки-військовослужбовці, навпаки, орієнтовані на досягнення соціального статусу чи престижу, прагнуть контролювати або домінувати над людьми та ресурсами, а також отримувати насолоду від життя. Для них важливіші задоволення своїх амбіцій та можливість реалізувати свої прагнення до лідерства і влади.

На однаковому рівні для обох статей проявляється цінність безпеки. Вона полягає у прагненні забезпечити захист для себе і оточуючих, підтримувати гармонію у взаємовідносинах та стабільність у суспільстві.

Висновки. Існують відмінності у мотиваційній, особистісній, мотиваційній та ціннісній сферах між чоловіками й жінками військовослужбовцями, які вказують на різні підходи до пріоритетів і цілей у їхній професійній діяльності.

References:

1. Kalagin, Y. A. (2014). Stereotypy viiskovosluzhbovtiv-zhinok pro armiiu ta viiskovu sluzhbu [Stereotypes of female military personnel about the army and military service]. *Hrani*, (2) 106, 112–117.
2. Klymenko, N. H. (2014). Roli i mistse zhinky-viiskovosluzhbovtiv v Ukraini [Roles and place of female military personnel in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, (5), 116–119.
3. Martsenyuk, T. (Ed.). (2016). *Nevydymyi batalion: Uchast zhinok u viiskovykh diiakh v ATO (sotsiologichne doslidzhennia)* [Invisible Battalion: Women's participation in military actions in the ATO (sociological research)]. Kyiv: FOP Klymnenko.
4. Pravdytets, N. O. (n.d.). Zovnishni chynnyky rozvytku profesiinoi identychnosti zhinok-viiskovosluzhbovtiv: Fenomen «sklianoi steli» ta «reversyvnogo stereotypu» [External factors of professional identity development of female military personnel: The phenomenon of the "glass ceiling" and "reverse stereotype"]. Retrieved from <http://int-konf.org/>

Література:

1. Калагін Ю.А. Стереотипи військовослужбовців-жінок про армію та військову службу. ГРАНІ. – № 2 (106) – 2014. – С. 112–117.
2. Клименко Н. Г. Ролі і місце жінки-військовослужбовця в Україні. Економіка та держава. – №5. – 2014. – С. 116–119.
3. «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження). За заг. ред. Тамари Марценюк. – К.: ФОП Клименко, 2016. – 80 с.
4. Правдивець Н. О. Зовнішні чинники розвитку професійної ідентичності жінок-військовослужбовців: феномен «скляної стелі» та «реверсивного стереотипу» – Режим доступу: <http://int-konf.org/>.